

Szakadát István

A Nemzeti Névtér értelméről és hasznáról

A digitális átalakulás esélyt ad arra, hogy a nemzeti kultúránkat a maga teljességében és összetettségében építsük fel a digitális térben. Ennek az építkezésnek egyik fontos eszköze a nemzeti névterek használata, amelyek biztosítják a közgyűjteményi és más kulturális adatbázisok közti átjárhatóságot. A cikk azt mutatja be, hogy névterek alkalmazása milyen területeken, milyen szempontokból válhat hasznára a nemzeti emlékezetpolitikának.

Tárgyszavak: névtér; nemzeti névtér; digitális könyvtár; nemzeti kultúra

A digitális átalakulás komoly kihívások elé állítja nemcsak a nemzeti kultúra megőrzéséért felelős közgyűjteményeket, de a tudástermelés, tudásátadás, tudásfelhasználás egész intézményrendszerét. Az akadémiai, tudományos, művészeti élet szereplői folyamatosan bővítik a nemzeti kultúra tudáségszét, a közzsféra intézményrendszere egyre inkább egyfajta digitális közadatmúként funkcionál, a könyvtárosok, muzeológusok, levéltárosok az egyre teljesebb mértékben digitalizálódó nemzeti kultúra megőrzésén dolgoznak, a tanárok egyre inkább digitális platformon keresztül közvetítik a kanonizált tudást a következő nemzedék számára, a gazdasági szereplők egyre nagyobb része dolgozik a tudásgazdaságban. Különböző szereplők, különböző funkciók, különböző felelőségek, különböző kompetenciák, amelyeket nemcsak az köt össze, hogy közös digitális platformon működnek, hanem az is, hogy a nemzeti kultúra elemeihez, a közös nemzeti tudás komponenseihez, a nemzeti kultúra dokumentumaihoz, intézményeihez, szereplőihöz, helyszíneihöz kapcsolódnak valamilyen módon.

A hálózat összekapcsol mindent és mindenkit, és kulcskérdéssé válik a legfontosabb intézményi szereplők közti együttműködés minősége és kiterjedtsége. A hálózati együttműködés egyik fontos eszköze a névterek használata, amelyek legfőbb funkciója az átfedő tartalommal, adatvagyonnal rendelkező adatgazdák közti átjárhatóság biztosítása (Szakadát 2020a). Érdemes számot vetni azzal, hogy mit lehet remélni, mit érdemes elvárni a nemzeti névterek felépítésével és működtetésével kapcsolatban.

A digitális eszközök segítségével mindenféle információt (képet, hangot, mozgóképet, szöveget) könnyű manipulálni (létrehozni, változtatni, megőrizni, továbbítani), ráadásul a digitális technológia egyre több mindent kezel adatszerűen, ennek köszönhetően korábban elképzelhetetlen méretű adatmennyiséget gyűjthetünk össze digitális eszközök segítségével. Ez az adatrobbanás sosem látott módon, mélységben és sebességgel alakítja át az emberek egymáshoz és a világhoz való viszonyát, és átformálja az ember világról való tudását is. Új kommunikációs világrend alakul ki a digitális-hálózati platformon. A hálózaton keresztül minden ember, minden dokumentum, minden digitális eszköz összekapcsolódhat egymással, és az emberek és gépek által végzett tevékenységek egyre nagyobb hányadát számítógépes algoritmusok irányítják. A predigitális korszak közvetítő, koordináló mechanizmusai, intézményei helyébe egyre több ponton gépek, gépi algoritmusok lépnek.

A kialakulófélben levő új kommunikációs rendszer szemben egyre erősödő kritikaként fogalmazódik meg, hogy a közvetítő intézmények kikapcsolásából komoly funkcionális problémák fakadnak. Ha az átalakulási folyamatokat felszínesen elemezzük, akkor úgy tűnhet, hogy az új világrendben egyre kevésbé van szükség a közgyűjteményi, archiváló szakmákban korábban kitermelt szak tudásokra, hiszen az így „eltűnő” kompetenciát pótolni tudják majd a gépek, illetve a hálózat végpontjain „ülő” laikus önkéntesek. A látszattal ellentétben azonban pont fordított a helyzet: a nemzeti emlékezetpolitika számára sosem volt még olyan

fontos a tudástermelő, tudásmegőrző és tudásközvetítő intézmények, szakemberek munkája, mint a digitális jelenben és még inkább a digitális jövőben. Az új korszakban mindenről adat keletkezik, és minden megőrződik a digitális térben. A nemzeti kultúra digitális műveléséhez azonban nem lehet és nem is kell minden, a digitális platformokon elvileg hozzáférhető adatot bevonni a kulturális emlékezet terébe. A nemzeti kultúránkat azzal védjük és támogatjuk a legjobban, ha a kulturális szűrés, rendezés, leírás munkáját továbbra is az új kor új könyvtárosainak, új levéltárosainak, új muzeológusainak felelősségi körén belül tartjuk. E küldetés megvalósításának egyik fontos eszköze a Nemzeti Névtér.

Az emlékezetpolitikai kompetenciák egybefűzése, mélystruktúrák, digitális kontinensek kialakítása

A nemzeti kultúra digitális átállásának egyik kiemelt feladata a közgyűjteményekben őrzött kulturális dokumentumok digitalizálása, és a kulturális közkincshez való hozzáférés minél szélesebb körű biztosítása. Ehhez megfelelő szolgáltatásokra van szükség, amelyek sikerességének egyik kulcsfontosságú feltétele, hogy kihasználjuk-e, integráljuk-e, aggregáljuk-e a tudástermelő, tudásmegőrző és tudásközvetítő intézmények, vagyis az akadémiai szférában, a közgyűjteményekben és az oktatásban dolgozók szaktudását. Ha a digitális-hálózati technológiák alkalmazásával képesek vagyunk integrálni és aggregálni az eddig a valós és szimbolikus térben egyaránt széttagolt kompetenciákat, akkor minőségileg új szintre léphetünk kulturális örökségünk, a nemzeti kulturális közvagyon reprezentálásában, továbbépítésében és hozzáférhetővé tételében.

A predigitális korban a nemzeti emlékezetpolitika szükségszerűen intézményi és területi tagoltságban létezett (nem lehetett ez másként): a kulturális tudást reprezentáló dokumentumok a földrajzi és szimbolikus tér logikája szerint elkülönült szegmentumok, intézmények (könyvtárak, levéltárak, múzeumok, filmtárak stb.) szigetszerű elkülönültségben léteztek egymás mellett. A kulturális emlékezet megőrzéséért felelős intézmények vertikális logika szerint szerveződtek. A hálózati összekapcsolt-

ság azonban megteremtette annak elvi lehetőségét, hogy a digitális térben megfelelő módon tudjuk leképezni a kultúra horizontális jellegét, a kulturális jelenségek egymásba ágyazódottságát, szerteágazó kapcsolatait, összefonódottságát. E potenciál kiteljesítéséhez a digitális térben ki kell alakítani azokat a mélystruktúrákat, amelyek a kulturális szereplők, dokumentumok, színterek, események közötti kapcsolatokat képezik le. Ha elvégezzük ezt a munkát, akkor a kultúrához való szegmentált és parciális hozzáférés helyett a valóság élményét nyújthatjuk a nemzeti kultúra iránt érdeklődőknek: képesek leszünk megmutatni a kultúra valós természetét – egy erősen összekapcsolt, kölcsönösen összefüggő és szerves egészként létező, működő és változó entitást.

Bartók Béla teljes életművét úgy lehet megismerni, ha az ember elolvassa azokat a könyveket, levéltári dokumentumokat, meghallgatja azokat a hanghordozókat, megnézi azokat a képeket, mozgóképeket, amelyek Bartók életéről, munkásságáról szólnak. A predigitális korban ezek a dokumentumok a térben szétszórva voltak elérhetők, a kulturális emlékezet forgácsainak begyűjtése érdekében a szó szoros értelmében sokat kellett gyalogolni. A hálózat megjelenésével és a kulturális tartalmak digitalizálásával minden egy helyről elérhetővé válik, és ez hatalmas előrelépést jelent. Bárki, bármikor, bármilyen tartalmat otthonról elérhet, nem kell többé könyvesboltba, zeneboltba, könyvtárba, levéltárba, filmarchívumba stb. járni. A digitális világ kialakulásának első szakaszában azonban mindenütt megmaradt egy olyan szegmentáltság, ami a predigitális korban még természetes volt, de a digitális hálózat világában rendszeridegen megoldásként értékelhető. A digitális átállás során ugyanis megmaradtak azok az intézményi keretek, amelyek mentén az analóg világban gyűjtöttük, rendszereztük, megőriztük a kulturális dokumentumainkat. Ez a helyzet így továbbra is arra készítette és készíti a kultúra iránt érdeklő látogatókat, hogy a fizikai térben most már egyetlen helyen ülve, de a virtuális térben még mindig sok intézményi teret, szolgáltatót felkeresve juthassanak hozzá az őket érdeklő tartalmakhoz. Ezt az intézményi tagoltságot fel kell számolni a lehető legnagyobb mértékben, mert a kulturális fogyasztót nem érdeklik ezek

a merev és mára már anakronisztikussá vált határok. Ha így teszünk, az egymástól elkülönült kulturális szigetektől egyre több szálon kapcsolódó, egyre erősebben összefüggő digitális kontinenseket alakíthatunk ki.

Virtuális nemzetegyesítés a szimbolikus térben

A digitális platformra való átállás lehetőséget nyújt a nemzeti emlékezetpolitika számára, hogy a virtuális térben összekapcsoljunk mindenkit, aki – a világ bármely pontjáról – érdeklődik a nemzeti kultúránk iránt. A Nemzeti Névtér lehetővé teszi azt is, hogy az egységes rendszerbe szervezzük azokat a személyeket, szervezeteket, dokumentumokat, helyszíneket, amelyek a magyar kultúrához tartoznak akkor is, ha földrajzilag nem a Kárpát-medencén belül helyezkednek el. A nemzeti emlékezetpolitika számára fontos Hungarika-szempontra érvényesítését leginkább a Nemzeti Névtér segítségével biztosíthatjuk.

A kultúra történeti rétegeinek kezelése

Ha a társadalomban élő ember a politikai vagy a gazdasági szférában mozog, elsősorban mások akaratának befolyására törekszik. Minden emberi akarat partikuláris, a jelenhez, a pillanathoz kötött, ebben az értelemben nem időtálló. A kultúra fontos rétegét jelentik azok a művek, konstrukciók, eszközök, amelyeket az ember azért hoz létre, hogy a fejében levő tudást mások számára, időben később befogadhatóvá tegye. A cselekvéseink során a fejünkben levő, illetve külső hordozó eszközökre rögzített tudás furcsa keverékét használjuk. Az online térben minél inkább az üzleti, esetleg kormányzati érdekek érvényesülnek, annál inkább jelen idejű informatikai rendszereket, adatbázisokat kezelnek. Az a fontos, ami ma van, és sokszor érdektelen, mi volt tegnap. A kultúra viszont ezerszeresen a múltból táplálkozik, és ahhoz, hogy értsük, mi történik velünk a jelenben, sokszor tudnunk kell, hogy mi történt velünk a múltban.

A közgyűjteményi munka is lényege szerint történeti fókuszú. Mindig szükség van történelmi ismeretre. Ha írtak egy új könyvet Sztálinvárosról, és a könyvtárosnak le kell írnia azt, akkor tudnia kell,

hogy a várost, amiről a könyv szól, ma már Dunaújvárosnak hívják. Az üzleti, államigazgatási munka számára ez a tudás a legtöbbször fölösleges, a közgyűjteményi szakember számára releváns, nélkülözhetetlen.

A Nemzeti Névtérrel úgy kell felépíteni, hogy képes legyen a történeti dimenziót kezelni. Ennek módja az lehet, hogy a rendszeren belül minden kulturális alapegységhez (személyekhez, testületekhez, helyekhez, dokumentumokhoz stb.) hozzárendeljük az időbeli jellemzőit. A személyek esetében nyilvánvalóan adja magát, hogy a születési és halálozási adatokat az időhöz kötjük, de ugyanúgy érdemes megtenni ezt az időhöz kötést a megnevezésekkel is – még akkor is, ha az esetek túlnyomó részében nincsenek és nem is állnak rendelkezésre az adatok. Viszont, ha tudjuk, hogy valakinek mikor változott meg a neve (például azért, mert külföldre távozott, nemesi előnevet kapott vagy férjezett nevet kapott), akkor a rendszer kezelni tudja ezt. A földrajzi nevek esetében az tűnik triviálisnak, hogy a településnevek változásait úgy kezeljük, hogy a megnevezéseket az időhöz kötjük, de ugyanazt a megoldást érdemes használni a települések közigazgatási tipizálásakor (mikor lesz nagyközség, város, megyei jogú város egy település) és a települések területének változásaihoz is (mikor olvad be egy kistépülés a szomszéd nagyvárosba és változnak ezzel a nagyváros határai).

Ha a kulturális egységek időfüggését szisztematikusan kezeljük, akkor lehetőség nyílik arra, hogy a kulturális jelenségek kronologikus változásait is bemutathassuk a névtér oldalán. A rendszer képes „visszarepíteni az időben”, így azt is lát(tat)hatjuk, hogy milyen adatok jellemezték a magyar kultúra korábbi időszakait. Ha a települések neveit, határait, közigazgatási besorolásait az időhöz tudjuk kapcsolni, akkor az időgépesített rendszerben mindig a kiválasztott időpontnak megfelelő állapot tudjuk megjeleníteni (egy térképen a települések korabeli neveit, határait, felsőbb földrajzi kapcsolatait lehet megmutatni). Ha a területi tagságokat mutató archontológiai adatokat (a kormány összetételét) időgépesítjük, akkor az idővonalon mindig a felhasználó által kiválasztott időpontnak megfelelő állapotokat lehet mutatni.

Természetesen ehhez arra van szükség, hogy a múltra vonatkozó adatainkat is az időhöz kötötten rendezzük el, ami nem kis feladat egy retrospektív építkezés során. De a feladat nem lehetetlen, csak időt kell hagyni rá. És azt se feledjük, hogy ha a mától kezdve minden adatot az időhöz való viszonyában viszünk fel a névtér adatrendszerébe, akkor a jövőben már a ma lesz a múlt, és időben előre haladva egyre több időhöz kötött – múltbeli – adatunk lesz.

A kulturális együttműködés rendszere: kontrollált kollaboráció

A digitális-hálózati kor másik fontos kulcsszava a kollaboráció. Ha mindenki és minden (dokumentum) összekapcsolódhat egymással, akkor az akadémiai, közgyűjteményi, oktatási kompetencia úgy hasznosulhat a legjobban, ha a kulturális szféra online üzemmódra vált, és a szakmai közösség maga végzi el a felelősségébe tartozó feladatokat. Ehhez meg kell teremteni a kulturális együttműködés rendszerét fenntartani képes technokulturális infrastruktúráját.

A Nemzeti Névtér a közgyűjteményi és akadémiai, tudományos intézmények, szakemberek együttes munkája révén gazdagodhat. A kollaboráció a hálózati világ parancsaként is értelmezhető, amelyre már sok, jól működő példát láthatunk (legfontosabbként a Wikipédiát említhetjük). A Nemzeti Névtér is sokan szerkesztik majd, de fontos leszögezni azt az elvet, hogy ez a folyamat kontrollált lesz, azaz nem akárki bővítheti a Nemzeti Névtér adatbázisát (szemben a Wikipédiával). Ezzel ugyan elveszítjük az önkéntes és hozzáértő laikusok hozzájárulásainak egy részét, viszont a nemzeti emlékezetpolitika számára szolgálatot teszünk azzal, hogy támaszkodva a tudástermelő, tudásmegőrző intézmények szaktudására, egyfajta kanonizációs és minőségbiztosítási elvet érvényesítünk. A Nemzeti Névtér szerkesztésébe be lehet vonni azokat a kompetens „laikusokat”, lokálpatriótákat, akik speciális, lokális (hely)ismerettel bírnak, és a Nemzeti Névtér szerkesztési munkájába bekapcsolódva idővel megfelelő jogosultságokat szereznek. Ebben az értelemben folyamatosan bővíteni lehet a résztvevők körét, túllépve a szakmai, intézményi korlátokon.

Az önkéntes aktivitás (crowdsourcing) ereje nem feltétlen vagy inkább nem csak az önkéntesek által elvégzett írási, szerkesztői, pontosítási, osztályozási, feltöltési stb. munkában van, bár ez nyilván nélkülözhetetlen eleme a jelenségnek. A Wikipédia nyilván attól lett a legnagyobb terjedelmű lexikon, hogy sok önkéntes folyamatosan írta és írja az oldalait. De a Wikipédia minőségével, megbízhatóságával kapcsolatos kezdeti fenntartások azért múltak el, és idővel azért vált tartalmilag is elfogadható hivatkozási alappá, mert a sok önkéntes figyelmének köszönhetően rengeteg hibát észrevett, kijavított, sok hiányosságot pótolta a közösség egésze. Általánosítható tétel az, amit a nyílt forráskódú szoftveres mozgalom egyik nagy hatású alakja, Eric Raymond (Raymond 1999) fogalmazott meg a „Linus törvény” címke alatt: „ha van elég figyelő szem, minden hiba eltűnhet” („given enough eyeballs, all bugs are shallow”).

A Nemzeti Névtér esetében is törekedni kell arra, hogy minél nagyobb létszámú szerkesztőségi gárdája legyen. Végső célként meg lehet fogalmazni azt, hogy bárki tagja lehet a szerkesztőségnek – jól szabályozott jogosultságok mentén –, aki valamilyen kulturális intézményi (közgyűjteményi, tudományos, oktatási stb.) kapcsolattal rendelkezik. Nem érdemes azonban kinyitni az ajtót mindenki előtt. A Nemzeti Névtér építése során el kell kerülni olyan anomáliákat, amelyek a teljesen nyitott együttműködések esetén gyakran fellépnek abból fakadóan, hogy nincs semmiféle kontroll az önkéntes aktivitás munkája fölött.

A probléma érzékeltetésére az OpenStreetMap (OSM) esetét hozhatjuk fel, amely ugyanúgy a laikus kollaboráció (crowdsourcing) elvén alapul, mint a Wikipédia, de egyfelől a földrajzi térhez köthető információk egybeszervezésével foglalkozik, másfelől nem szöveges, hipertext, hanem adatbázis alapú rendszer. Az OSM-ben fel lehet vinni a digitális térképre a térhez köthető adatokat, például települések, megyék, országok határait, vagy a közterületeket, utcákat, tereket stb. jelző vonalakat, illetve a földrajzi térhez pontszerűen kapcsolható intézményeket, építményeket (iskolákat, kórházakat, templomokat, könyvtárakat, óvodákat, vállalkozásokat, házakat stb.). Az ilyen adatok felvitele

során lehet tévedni a pontos helymeghatározásban, de ilyen esetekben az esély mindig megvan arra, hogy bárki javítsa a pontatlan, hibás adatot. Más a helyzet a földrajzi objektumokat leíró adatokkal. A problémát az önkormányzatok példáján lehet szemléltetni. Amikor az OSM-be fel kell vinni a települési önkormányzatok adatait, akkor meg kell adni az önkormányzat épületének földrajzi koordinátáit (ez mehet úgy, hogy a térképen a megfelelő pontra böknek), majd meg kell adni az újonnan felvett földrajzi entitás leíró adatait – megfelelő értékpárok kiválasztásával. Ehhez az OSM felkínál egy kategórialistát, amiből lehet választani, de bármilyen más terminust is be lehet írni. Az önkormányzatok, polgármesteri hivatalok jelzésére az amenity/townhall értékpárt ajánlott beírni, de az önkéntesek munkájának eredményeként előfordulnak más párok is: amenity/citytown, government/administrative. A folkszonómiák megjelenése óta ismert ez a probléma, ami abból fakad, hogy az önkéntes együttműködésen alapuló rendszerekben nem lehet érdemi kontrollt gyakorolni a laikus munkája fölött. Ez a kontrollnélküliség azért okoz problémát, mert a leíró címkepárokkal (kulcsszavakkal) felépíthető szemantikus tér nem lesz egyértelmű, ami megnehezíti a kereshetőséget. A fenti példára hivatkozva: nem egyszerű feladat megkeresni az OSM-en a polgármesteri hivatalokat a szabad címkézésből fakadó többértelműség miatt.

A Nemzeti Névtér ígérete az, hogy a benne érvényesített szemantikus kényszerek miatt egyértelműbbé válnak a leírások, és ezáltal megbízhatóbb, pontosabb keresési lehetőségeket kínál a rendszer.

A Nemzeti Névtér és a Wikipédia

A Nemzeti Névtér tehát nyitott a kulturális kánonképzéshez, fenntartásához hozzájáruló szakemberek számára, de nem szerkesztheti akárki. A Nemzeti Névtér kompetencia mentén kontrollált. Ez mindenképpen hátrányt jelent a Wikipédia teljes nyitottságával szemben, hiszen a (félig) zártság csökkenti a rendszer crowdsourcing potenciálját. Arra a kérdésre, hogy milyen előnye lehet a Nemzeti Névtérnek a Wikipédiával szemben, az lehet a válasz, hogy a Névtér nem adatbázis, hanem hipertext alapú, míg a Wikipédia lényegét tekintve hipertext

logikájú. A Wikipédia sikerének egyik fontos komponense, hogy könnyű szerkeszteni az oldalait, mivel a rendszer maga szöveg alapú (voltaképpen csak írni kell az oldalakat, illetve linkeket kell elhelyezni bennük). A Wikipédia oldalakon kezelt információ egy része (nem is kis része) azonban nem szövegszerű, hanem inkább adatszerű, aminek kezelésére nem szövegszerkesztők, hanem adatbázis-kezelők alkalmasak. Ennek felismerése után indították el a Wikidata projektet, ami már adatszerűen kezeli az információt, de ennek nagy hiánya (gyengesége) az, hogy csak az adatokra fókuszál, és nem igazán kínál adatbázis-kezelési technikát (ebben az értelemben a metódushiány a gyengesége).

A Nemzeti Névtér alapja egy jól strukturált adatbázis, amely automatikusan hozza létre a horizontális kapcsolatokat, linkeket a névtér egységei között, és képes kihasználni az adatbázisok sok szempontú lekérdezési lehetőségeiben rejlő potenciált. Ennek része az a – már említett – időgépes megjelenítési képesség is, hogy a Nemzeti Névtér a kultúra egészén belül képes a történeti időrétegek kezelésére, meg tudja mutatni a nemzeti kultúra időmetszeteit. A teljeskörű adatbázis-szemlélet lehetővé teszi, hogy új és új szempontok szerint lehessen előállítani új és új oldalakat, ahol újfajta kapcsolatok mentén mutatjuk be a sokszínű kultúra éppen adott kapcsolati rendszerét. Ugyanarra az adatrendszerre újabb és újabb szolgáltatásokat lehet építeni, sokféle belépési pontot, sokféle bejárési útvonalat kínálva a látogatók számára.

A kollaboráció alapja: közös szerkesztőségi rendszer

A Nemzeti Névtér adattartalmát egy olyan közös adminisztrációs környezetben lehet szerkeszteni, bővíteni, pontosítani, amelyben gondosan kidolgozott folyamatok mentén zajlik a munkavégzés. A folyamatokat intézményenként eltérő, többszintű szerkesztési jogosultságok alapján lehet vezérelni. A professzionális felhasználók a névtér szerkesztőségi rendszerén keresztül dolgozhatnak, de a munkájuk során felhasználhatják a Nemzeti Névtér portálról érkező laikus javaslatokat, észrevételeket, hibajelzéseket.

Ha már a szerkesztőségi rendszeren belül el lehet különíteni az együttműködő intézményeket egymástól, ha a jogosultsági rendszer finomhangolásával egyfajta minőségbiztosítási rendszert lehet fenntartani, akkor arra is mód van, hogy intézményi értelemben kívülálló, laikus, de szakmai-tartalmi értelemben hozzáértő embereket is beengedjünk a rendszerbe. Ha egy települési könyvtár könyvtárosa bent van a Nemzeti Névtér szerkesztőségi rendszerében, azt remélhetjük, hogy ő lesz a leginkább érdekelt, motivált, és neki lesz a legtöbb helyismerete a települését érintő adatok felvitelében, pontosításában, és mindent megtesz saját települése gazdag leírása érdekében. De miért ne engednénk meg azt is, hogy a Nemzeti Névtér egyik „tagintézményeként” szereplő települési könyvtár intézményi körébe – korlátozott jogosultsággal – fel lehessen venni a település lokálpatriótáját is, aki mindent tud saját környezetéről. Ha a Nemzeti Névtér szerkesztőségének lokális ágense, a helyi könyvtáros megbízik valakiben a helyi ügyek kérdéseiben, engedhesse be saját intézményébe és adhasson a laikus önkéntesnek is ilyen-olyan jogosultságokat, tehesse lehetővé, hogy közösen gazdagítsák saját településük adattartalmát. A Nemzeti Névtér, egyáltalán a közgyűjtemények által menedzselte kulturális rendszer egésze csak akkor lehet sikeres a Wikipédiával folytatott „harcában”, ha – korlátozottan ugyan, de – minél nagyobb mértékben nyitottá teszi magát, hogy a rendszer egésze számára hasznosítani tudja a nemzeti kultúra elkötelezettjeinek önkéntes munkáját.

A szerkesztőségi munka döntő részét természetesen a közgyűjteményi, akadémiai szféra szakmunkásainak kell végeznie, és nyilván sok idő szükséges ahhoz, hogy kiforrádjon a megfelelő munkamegosztási és jogosultsági-felelősségi rend a Névtér szerkesztőségi rendszerét működtető intézmények és szakemberek között. Ezt a munkát az érintett intézmények kollaborációjában lehet csak értelmesen végezni, aminek nyilván meg kell teremteni a megfelelő finanszírozási hátterét. Ezt meg kell értenie mind a politikai alrendszer, mind a közgyűjteményi világ képviselőinek. Utóbbiaknak azt is látniuk kell, hogy a közgyűjteményi együttműködés nemcsak a kor parancsa (Szakadát 2020b), de egyfajta menekülési útvonal is. A nemzeti kultúra iránti

érdeklődést úgy kell kiszolgálni, hogy a felhasználók egyetlen kulturális rendszerként érzékelhessék az intézményileg továbbra is tagolt szolgáltatások összekapcsolt rendszerét. Sokféle kulturális szolgáltatást kell felépíteni és fenntartani, sok belépési pontot kell felkínálni, sokféle logika mentén érdemes elrendezni, hozzáférhetővé tenni a nemzeti kulturális örökségünket, de mindezek mögött/alatt egy nagyon szorosan integrált adatrendszert kell felépíteni.

A lokális névterek bekötése a Nemzeti Névtérbe

A Nemzeti Névtér nem állhat önmagában, küldetését csak akkor valósíthatja meg, ha a Nemzeti Névtér adataihoz hozzáférhetnek azok az intézmények, amelyek saját lokális névtereket használnak. Ehhez ki kell építeni a Nemzeti Névtér és a lokális névterek közti adatcsere-kapcsolatokat. A kívánatos cél az, hogy minél több (idővel az összes) kulturális intézmény álljon át a Nemzeti Névtér rendszerének használatára. De amíg ez nem következik be, biztosítani kell azt, hogy a jelentősebb intézményi szereplők saját névtereiket, illetve saját archiváló rendszereiket használva, közvetlenül bekapcsolódhassanak a Nemzeti Névtér rendszerébe, és amint lehet, részeseivé váljanak a nemzeti közgyűjteményi kollaboráció folyamatának.

A Nemzeti Névtér adatrétegei

A Nemzeti Névtér a nemzeti kultúra egységeit, a kulturális termékek létrehozásában közreműködő személyek, intézmények, a kulturálisan fontos helyszínek, a kulturális dokumentumok, könyvek, folyóiratok, cikkek, filmek, képek, zeneszámok stb. elemi adatait gyűjti és rendszerezi. Ez a leíró és rendszerező munka a közgyűjteményi és tudományos világ szakembereinek kompetenciájába tartozik. Ez a munka sosem állhat le, hiszen mind a múlt, mind a jelenre vonatkozóan folyamatosan keletkeznek új és új adatok, amelyeket napról napra, lépésről lépésre kell a Nemzeti Névtér megfelelő pontjaira beilleszteni. Egy könyvtárosnak „naponta” fel kell venni az újonnan megjelent könyvek adatait, egy filmtárban is ugyanez a feladat az új filmek bemutatása után, a muzeológusnak is folyamatos munkája akad az állományba került új műtárgyak esetében, a történész is „bármikor”

találhat új archontológiai, életrajzi, intézménytörténeti adatot akár a múlt, akár a jelenre vonatkozóan, így ő is folyamatosan bővíteni, pontosítani tudja a Nemzeti Névtér rendszerét.

Vannak azonban olyan adatkörök, amelyek nem egyedileg, és nem az időben „egyenletesen szétosztott” módon keletkeznek, hanem alkalmanként, nagy tömegben, egyszerre válnak elérhetővé. Ilyenek például az államigazgatás által gyűjtött és publikált népszámlálási, településstatisztikai vagy a választási adatok. Ezek az adatkörök fontosak mind a nemzeti emlékezetpolitika, mind a nemzeti kultúra iránt érdeklődő szakemberek, laikusok számára, ezért ezeket is érdemes beépíteni a Nemzeti Névtér rendszerének egy jól elkülönített rétegébe, majd különböző szempontú lekérdezések révén meg lehet jeleníteni őket a névtér publikus oldalain is. Az ilyen alkalmanként keletkező, nagytömegű adatok kezelése nem kíván folyamatos, napi karbantartást, csak azt kell biztosítani, hogy az új adatkörök betölthetők legyenek a Nemzeti Névtér rendszerének megfelelő rétegébe.

A földrajzi névtér példáját véve egy település oldalán folyamatosan (de apránként) lehet javítani, pótolni, gazdagítani az adatokat: mikor változott meg a neve, mekkora területet csatoltak el egy korábbi területrendezés során, mikor jött létre egy új településrész a fejlődés során, mikor melyik járásba sorolták át stb. Ha a személynévtérbe valaki felvesz egy új személyt, és beírja a születési helyét, akkor onnantól kezdve meg fog jelenni a földrajzi névtérben is a település szülőttei között. Ha a választási adatokat a névtérre vetítjük (ezt választásonként meg kell tenni, de nem igényel túl nagy munkát), akkor a földrajzi névtérben a település oldalán megmutathatóvá válik az összes választás összes települési adata. Ugyanígy lehet betölteni és megjeleníteni az államigazgatás más pontjain keletkező nagytömegű adatokat. A KSH által évente kiadott településstatisztikai adatrendszer (TSTAR) több ezer adattípusa idősorosan és térképre vetítve is megmutatható, hogy a település iránt érdeklődő látogatók láthassák, hogy a különböző dimenziókban hogyan változtak adott település (járás, megye, régió) leíró adatai.

Az ilyen jellegű adatok kezelése, műfaja, értelme távol áll a közgyűjtemények világában megszokott gyakorlattól, de a felhasználó felől nézve értékes lehet ezek rendszerbe építése és felmutatása. A nagytömegű – általában statisztikai – adatokat érdemes az időben visszafelé haladva is összegyűjteni és rendszerbe építeni. Minél régebbre visszamenve betöltjük az országos társadalomstatisztikai adatokat, annál pontosabb és megbízhatóbb képet alkothatunk a történelmi múltunkról is. Az adatvezérelt korszakba lépve az új kor parancsa számunkra az, hogy a nemzeti kultúra szempontjából fontos összes adatot összegyűjtsük és egységes, integrált rendszerbe építsük.

Szabadadat-politika

A Nemzeti Névtér alapvető funkciója a kulturális adatbázisok közötti átjárhatóság megteremtése, és ezáltal a kultúra sokszínűségének, összekapcsoltságának felmutatása, az adatok gyors és könnyű elérhetőségének biztosítása. E cél megvalósítása azt kívánja meg, hogy a névtér adatait szabadon lehessen felhasználni. Az átjárhatóság (interoperabilitás) kiépítése és fenntartása eleve megköveteli a szabad adathasználatot, bármilyen felhasználási korlátozás kijátszható lenne, és a névtér adatainak építkezési logikája, a közgyűjteményi munka ethosza is a szabad felhasználás elvével konform.

Ha a névtér adatait szabadon felhasználhatóvá tesszük, és ösztönözzük a kutatókat, oktatókat, hogy a nemzeti kultúra adatait használják a kutatási, oktatási tevékenységük során, akkor ezzel – akaratlanul is – saját nemzeti kultúránk alaposabb megismertetéséhez járulhatnak hozzá. Ha egy adatvizualizációs vagy hálózatelméleti órán a hallgatók olyan feladatot kapnak a tanártól, hogy a nemzeti filmgyártás filmográfiai adataiból, a nemzeti könyvkiadás forgalmazási adataiból, a választási adatok területi eloszlásai alapján csináljanak elemzéseket, prezentációkat, akkor a technikai készségek fejlesztésén túl a hallgatók saját kultúrájukról is szerezhettek tartalmi ismereteket, kedvet kaphatnak ahhoz, hogy megnézzenek filmeket, olvassanak könyveket stb. Ha egy kutató egy publikációjában a Nemzeti Névtér adatai alapján szem-

lélteti egy új algoritmus sikerességét, akkor a tudományos-technikai sikerén túl a magyar kultúra egy szeletére is képes lehet ráirányítani a figyelmet.

A Nemzeti Névtér publikus oldalain lehetővé kell tenni az adatok letöltését, többféle logika alapján is. Nemcsak a könyvtári világ számára ismerős adatsere formátumot (MARC-ot) kell kezelni, de biztosítani kell azt is, hogy más adatsere-formátumokban is el lehessen vinni az adatokat.

A Nemzeti Névtér a nemzeti kultúra dokumentumait leíró adatok, metaadatok integrált rendszere. Ezekre az adatokra nem vonatkozik a szerzői jogi védelem, szabadon felhasználhatók. A Névtér adott szegmenseiből rá lehet mutatni magukra a kulturális dokumentumokra (filmekre, könyvekre, zeneművekre stb.) is, de ezek hozzáférhetővé tételét a jogi szabályozásnak megfelelően lehet csak engedélyezni. A Nemzeti Névtérrel úgy lenne érdemes továbbfejleszteni, hogy ahol a jog már megengedi, ott a kulturális dokumentumok tartalmi azonnal és könnyen elérhetővé váljanak a közönség számára, és érdemes lenne erőfeszítéseket tenni annak érdekében, hogy a hozzáférés jogi feltételein könnyítsünk, ahol csak lehetséges (mondjuk: árvaművek esetében).

A kulturális adatbázisok hosszútávú megőrzése

A Nemzeti Névtér megfelelő alapot és terepet szolgáltathat annak a kérdésnek a megválaszolásához is, hogy miként lehet megőrizni a digitális kultúrában megjelenő újfajta dokumentumtípusokat, az adatbázisokat. Meg kell keresni, ki kell formálni a jó gyakorlatokat, hogy a közgyűjteményi szféra képes legyen megfelelni a digitális korszak által teremtett új kihívásoknak, és minden várható körülményre felkészülve biztosítani tudja a történelmi emlékezetpolitika szempontjából egyre fontosabbá váló adatbázisok hosszútávú megőrzését. Mivel a digitális platformon kezelt információtárolás megbízhatóságára nincs még érdemi tapasztalatunk, többféle archiválási elvet és gyakorlatot érdemes párhuzamosan követni. A szabad adat politikája ebből a szempontból is fontos lehet, mivel az esetleges adatvesztések esetén a más rendszerekben kezelt adatbázisok segítségével nagyobb esélyünk lehet adataink tartós megőrzésére.

Adatvezérelt oktatás

A Nemzeti Névtér az adatszerűség elvén alapul, amiből többféle előny származik, viszont ennek az elvnek van egy nagy hátránya befogadói szempontból tekintve. A kultúra sok szempontból leírható adatszerűen, de a kulturális fogyasztás más elv mentén működik: a narratív logika alapján. Jerome Bruner fogalmi kettősét használva mondhatjuk, hogy a névtér paradigmatis logikát követ, míg a kultúra iránt érdeklődő látogató a narratív elv alapján szeretne tudást szerezni (Bruner 2005). A Nemzeti Névtér alapcélja az, hogy minden fontos kulturális adatot összegyűjtsön és hozzáférhetővé tegyen az érdeklődők számára. Ez a szándék a paradigmatis logikával kompatibilis. A nemzeti kultúra értékeit narratívakon keresztül lehet átadni másoknak, a diákoknak, a következő nemzedéknek. De a jövő adatvezérelt oktatása akkor lehet sikeres, ha a jövő oktatói a Nemzeti Névtérből szedik ki a tananyagaik vázát alkotó adatokat (képeket, térképeket, mozgóképeket, leíró adatokat, életrajzokat stb.) és ezekre támaszkodva teszik élvezetessé történetmeséléseiket az oktatási tevékenységük során. Ez a jövő ígérete, érdemes lenne minél előbb elkezdni kísérletezni vele, hogy kialakítsuk a jövő oktatásának új kereteit, módszertanát.

Névtér alapú államigazgatás

A nemzeti kultúra, a nemzeti emlékezetpolitika digitális alapokra helyezésében kiemelt szerepe kell legyen a Nemzeti Névtérnek, amely a közgyűjteményi, tudományos és oktatási szféra együttműködésére kell támaszkodjon. A névtér alapú tudásszervezés elve azonban nemcsak a kulturális szférában, de az államigazgatás más területein, sőt akár a profitorientált ágazatokon belül is ugyanúgy használható. Mind az államigazgatási, mind a gazdasági szervezési munka erősen jelen idejű, jelenorientált, de ezekre a tevékenységegyüttesekre is ugyanúgy igaz a tétel, hogy a ma adata holnap már a tegnapi lesz, valamint ezeken a területeken is ugyanúgy szükség lehet a különböző al(adat)rendszerek közti integrációra. A történelmi és integrációs szempontokat itt is az időgépesített névtérek képesek a legjobban kiszolgálni.

A példa kedvéért vegyük a földrajzi névtérbe építhető utcacímjegyzék esetét. A Nemzeti Névtér számára nemcsak a települések közterületeinek jegyzéke a fontos, de szükség lehet ezek történeti változásainak ismeretére is (gondoljunk csak arra, mennyire fontos lehet a könyvtári munkában a mai budapesti Andrássy út névváltozatainak ismeretére, amikor korszakonként másként hivatkoznak ugyanarra az útra). De ha a Nemzeti Névtéren belül felépítjük a történelmi utcanévjegyzéket, akkor azt az államigazgatási munka során is használni lehetne, például akkor, amikor a házak tervdokumentációit keresve a régi utcaneveken leadott, tehát így tárolt adatokat a mai utcanevek alapján kell megtalálni. A közterületnevek változtatása az önkormányzatok joga, de a közterületnevek országos adatbázisára sok állami szervnek, társadalmi intézménynek, vállalkozásnak szüksége lehet. Miért ne lehetne úgy elképzelni a jövő közigazgatását, hogy a közterületnevek változtatását a Nemzeti Névtér egy jól elhatárolt szegmensében az önkormányzatok végzik el, és a változás azonnal – és hivatalos érvényességgel – megjelenik a Nemzeti Névtér oldalán, ami automatikusan szétterül a névtérre épülő – akár profit, akár nonprofit jellegű – adatszolgáltatási rendszerek irányába.

A fentiekben arról volt szó, hogy milyen funkciói, milyen haszna, milyen komponensei lehetnek a Nemzeti Névtérnek. Ha egyetlen mondatban kellene összegezni az eddig leírtakat, talán azt lehetne kiemelni, hogy a nemzeti kultúra (általában a kultúra) egy hatalmas, milliányi szálon összekapcsolódó, piciny kulturális egységek, dokumentumok összefüggő rendszere, és a digitális térben ugyanabban a sokszálú összekapcsoltságában érdemes felépíteni és hozzáférhetővé tenni. Ennek az építkezésnek lehet egy fontos eszköze a közgyűteményi rendszerek közti átjárhatóságot biztosító Nemzeti Névtér.

Hivatkozások

Bruner, Jerome (2005). *Valóságos elmék, lehetséges világok*. ÚMK, 2005

Raymond, Eric S. (1999). *The Cathedral and the Bazaar*. O'Reilly, 1999

Szakadát István (2020a). A névterekről általában. In: *TMT*, 67.évf. 2020/1. 1–11.o.

Szakadát István (2020b). Könyvtár, könyvtárak, könyvtárosok. In: Szabó Panna, Székelyné Török Tünde (szerk.). *Hagyományok és kihívások VIII.* Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár. 2020. 169–176.o.

openstreetmap.org

wikidata.org

wikipedia.org

Beérkezett: 2021. II. 10-én.

Szakadát István

tanszékvezető, habil. egyetemi docens
BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék.

web: syi.hu

e-mail: i@syi.hu